

Олена Новікова

БОЛГАРСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ДОСЛІДНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ВЕНЕДИКТА МЯКОТІНА

У дні читань, присвячених пам'яті видатного українського вченого і громадського діяча Павла Степановича Соханя (1926–2012), пригадуються серед великої кількості важливих його праць і діянь підтримка видання досліджень у галузі української історії майже забутого і свого часу вилученого з наукового обігу російського історика Венедикта Олександровича Мякотіна (1867–1937), який за неприйняття влади більшовиків був висланий із Росії у 1922 р. Вперше в наш час, власне в Україні побачив світ 1-ий й підготовлений до випуску 2-ий томи його праць: републікація фундаментального дослідження з соціальної історії України XVII–XVIII ст.¹, а також перша публікація публіцистики історика на еміграції на шпальтах газет і видань різних європейських країн². Віднайдена нещодавно робота В. Мякотіна, що доповнює його відомі “Очерки социальной истории Украины в 17–18 ст.” (1926), – “Прикрепление крестьян Левобережной Украины в 17–18 ст.”³ була написана ним у 1932 році в країні, в якій він жив і плідно працював в останнє десятиріччя свого життя, – у Болгарії, яку так любив і якій присвятив безліч своїх розвідок Павло Степанович Сохань.

Невеличка, скромна із приятним слов'янським народом країна стала місцем, де історія виправила давню несправедливість долі до Мякотіна. Свого часу талановитий учень відомого знавця соціальної історії В. Семевського випускник петербурзького університету Венедикт Олександрович був залишений у його стінах для отримання професорського звання, але за виступи проти самодержавної російської влади був позбавлений такої можливості і викладав в інших навчальних закладах Санкт-Петербурга. З часом Мякотін став відомим вченим і громадським діячем,

¹ В.А. Мякотин, *Очерки социальной истории Украины в 17–18 вв.*, т. 1, вып. 1, Прага 1924, 288 с.; вып. 2, Берлин; Прага 1925, 266 с.; вып. 3, Прага 1926, 222 с.

² В.О. М'якотін, *Вибрані твори*, т. 1, К. 2012, 327 с.

³ В.А. Мякотин, *Прикрепление крестьянства Левобережной Украины в 17 и 18 веках*, Го-дишник на Софийский университет, р. 28, № 1 (София 1932) 1–172. В.А. Miakotin, *La fixation des paysans ukrainiens la glebe aux XVII et XVIII-e siecles*, Le Monde Slave 10 (1932) 31–58; 11 (1932) 182–207.

праці якого друкували не тільки в Росії, а й за кордоном. 1927-го року В. Мякотіна запросили на роботу у Софійський університет ім. св. Климента Охридського на посаду професора по кафедрі історії Східної Європи історико-філологічного факультету. Цьому передували серйозні перемовини університету і Академії з Міністерством народної освіти Болгарії і тривале документальне знайомство із професійним рівнем В. Мякотіна. Про університетську викладацьку кар'єру вчений мріяв давно.

Ознайомлення із деякими документами Мякотіна, які на сьогодні входять у заснований через 50 років у 1998 р. його фонд⁴ в архіві Софійського університету (особиста справа № 2000а від 1927 р.), що були люб'язно надіслані завідуючою архіву О. Мякотиній, дає цікаві відомості не тільки для його біографії, а також і для розуміння принципів і організації кадрової політики софійського університету того часу. До речі, в цьому закладі на різних факультетах працювало 37 російських спеціалістів, що мусили виїхати з Батьківщини під час революції і громадянської війни. Вражає, наскільки ґрунтовні характеристики вченого були, причому двічі, подані з ходатайством університету і Академії до Міністерства. Листи ці складала доцент кафедри історії Східної Європи і Візантії університету болгарин П. Мутафчієв⁵ і співвітчизник Мякотіна історик, професор Біціллі⁶ з Одеси і містили в собі детальний аналіз праць Мякотіна (чи таке відбувається зараз там і в нас?...). З представлення професора Біціллі ми вперше отримали не відому для нас до цього деталь біографії В. Мякотіна. У принципі в софійський університет приймали тих з іноземних фахівців, в яких вже було звання професора. Біціллі написав, що В. Мякотіна у 1920-му році обрали на посаду професора кафедри російської історії в університеті м. Ярославля⁷. Проте його кандидатуру не затвердив комісар народної освіти. Тоді просували за походженням неосвічених селян і робітників у так звані “червоні професори”, яких готували на курсах. Невдовзі Мякотін взагалі був висланий з Росії.

З листа П. Мутафчієва, постала, можливо, також мало відома ситуація з викладанням історії на історико-філологічному факультеті софійського університету. Доцент підкреслював, наскільки хибним досить довгий час був тут підхід до вивчення європейської історії (особливо середніх віків), коли вважалося, що це насамперед історія романо-германських народів, і наскільки це було загрозливим: болгарська інтелігенція

⁴ Фонд В. Мякотіна в архіві Софійського університету, № 1, оп. 35, арх. од. 83 (98 док.).

⁵ Лист П. Мутафчієва від 17.06.1927 (ф. 1, оп.35).

⁶ Лист П. Біціллі від 16.08.1927 (ф. 1, оп. 35).

⁷ Лист П. Біціллі від 4.11.1927.

виростала на ґрунті взірців та ідеалів чужинців. Для вивчення історії Західної Європи існувало дві кафедри і три викладачі, а для історії Східної Європи лише одна і один викладач, і навіть думки не існувало про розширення останньої. Тим часом треба знати минуле народів, близьких болгарам за походженням, культурою і спільною історичною долею. І в цьому є постійна потреба. Крім історії Візантії потрібно вивчати історію середніх віків і нового часу Сербії, Румунії, Туреччини, Росії. А ще цікаво знати історію Польщі і Чехії. Нову історію в першу чергу слід вивчати російську і польську. Так писав у своєму ходатайстві-аналізі П. Мутафчієв⁸. Як бачимо, в переліку немає окремо історії України, хоча Біцлілі в представленні на Мякотіна, та і сам Мутафчієв, розглядали детально праці вченого з соціальної історії України, а також Польщі і Росії, бо запрошували фахівця зі слов'янської історії широкого профілю.

Ситуацію виправив сам запрошений новий професор, який запропонував окремі курси з історії як Росії та Польщі, так і України: “Історія гетьманства Малоросії у 17 і 18 ст.” та “Історія України 17–19 ст.”⁹. За час свого професорства Мякотін переважну кількість публікацій присвятив саме Україні. Серед них “Переяславский договор 1654 г.” (Прага 1929, 1930), “Прикрепление крестьянства Левобережной Украины в 17 и 18 веках” (Софія 1932). Ця ж праця була французькою видана того ж 1932 р. І аналогічна болгарською мовою: “Селячеството в Левобережнето на Украйна във втората половина на 17 в.” (Софія 1934); “Украинци и великоруси” (Софія 1935). У газетах Парижа і Праги була опублікована велика кількість статей як з українського минулого, так і сучасності – серед них про декабристів в Україні; полтавську “громаду” в 1860-х роках і петербурзьку владу і український рух; минуле Підкарпатської Русі, шляхетські маєтки в Гетьманщині тощо, а також: Українці у Бресті, Україна в епоху Центральної Ради і т. д.¹⁰ Дивує, як ця немолода людина слабого здоров'я (в тюрмах захворів на сухоти) встигала, крім підготовки і читання університетських курсів, писати таку кількість статей у газети різних країн. Вчений постійно слідкував за публікаціями істориків у Радянській Україні. З емігрантом Д. Дорошенком вони обмінювалися рецензіями на роботи з історії України і попри розбіжності в деяких поглядах шанували один одного. У 1933 р. була опублікована рецензія Мякотіна на роботу Д. Дорошенка “Иллюстрированная история Украины 1817–1923, т. 1” у часопису “Славянски глас” (Софія), а 1934-го –

⁸ Лист П. Мутафчієва від 5.11.1927.

⁹ Фонд В. Мякотіна в архіві Софійського університету, № 1.

¹⁰ В.О. Мякотін, *Вибрані твори*, т. 1, с. 317–319.

наступна, болгарською: Проф. Д. Дорошенко. *История на Украина* (“Славянски глас” (София)).

Венедикт Олександрович дуже уважно ставився до своїх слухачів-болгар. Крім основних курсів, він болгарською опублікував велику популярну статтю “Украина и великоруси”¹¹, в якій висвітлив питання розвитку обох народів, їхні взаємовідносини, проблеми існування українців у самодержавній російській імперії. Болгарські історики із вдячністю, серед них особливо П. Муфтахієв, писали про виданий у 1937-му році Мякотінім підручник “История на Русия от 9 до 16 век” спеціально для болгарських слухачів, де вперше для них матеріал російської історії подавався паралельно із болгарською історією. Болгарські вчені перекладали текст з російської на рідну мову¹².

Венедикт Олександрович перебував у дружніх стосунках із колегами, болгарськими істориками, особливо зі співвітчизником професором Біціллі і родиною Шишманових. Дружиною болгарського історика Шишманова була донька М. Драгоманова Лідія. Олена Венедиктівна Мякотіна розповідала, що пам’ятає добре, як з батьком малою ходила до них у гості, і як їх там приязно приймали. З листів Лідії Михайлівни відомо, що після смерті чоловіка вона опинилася в важкій ситуації¹³. Венедикт Олександрович допомагав їй.

На жаль, щасливий і плідний період професорства у Софійському університеті В. Мякотіна трагічно обірвався смертю... Керівництво університету завжди йшло назустріч професору в наукових заняттях, і лекційне навантаження та семінари виконувалися за один семестр, щоб вчений міг їздити у наукові відрядження в архіви, виступати з лекціями в інших країнах. Під час роботи у Празі в архіві Венедикт Олександрович застудився, а дружина залишалася в Софії з малою донькою. Вона завжди лікувала чоловіка. На жаль, цього разу не встигла швидко подолати відстань... 5 жовтня 1937 року В. Мякотін помер у розквіті творчих сил і планів. Науковий світ багатьох країн відгукнувся словами жалю і скорботи. В софійському університеті зберігають пам’ять про видатного вченого, дослідника історії багатьох слов’янських народів.

¹¹ В.А. Мякотин, *Украинци и великоруси*, Просвета, 1 № 2 (София, s. a.) 161–171.

¹² Мария Велева, *Проф. Венедикт Александрович Мякотин*, Бялата еміграція в България, София 2001, с. 165.

¹³ Листи Л. Шишманової [в:] В.О. Мякотін, *Вибрані твори*, т. 1, К. 2012, с. 279, 280.